

Ястреб Н. О.,
студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики,
Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна,
науковий керівник:
канд. філол. наук, доцент,
Демченко А. В.,
e-mail: nataliyacoll@gmail.com

ЛАНДШАФТ ПАМ'ЯТІ У МОНОДРАМАХ НЕДИ НЕЖДАНОЇ «МІЛЬЙОН ПАРАШУТИКІВ» І ЯРОСЛАВА СТЕЛЬМАХА «СИНІЙ АВТОМОБІЛЬ»

У статті подано літературне визначення монодрами та виокремлено її основні жанрово-моделюючі характеристики. Розглянуто особливості поетики сповіді в монодрамах Неди Нежданої та Я. Стельмаха. Здійснено аналіз творів за допомогою характеристики символічних образів, прийому ретроспекції та засобів експресивного синтаксису, через які письменники мотивують читача до посиленої уваги, активізації мислення та напругу почуттів. Обґрунтовано письменницьку манеру написання драматичних текстів, а саме: використання прийому «театру в театрі» та нетипового прийому викладу матеріалу (визначення жанрового підзаголовку). Проаналізовано авторську специфіку осмислення та передачі внутрішнього стану персонажів, їх самовираження та самоаналіз. Прослідковано художню проекцію «Его» митця, яка сконцентрована на читанні емоційного стану письменника «між рядків», що проявляється через різні форми вираження авторської та читацької свідомості. Розкрито образи пам'яті, що створюють підстави для реконструкції минулого за допомогою іншотекстового включення та логічної послідовності знаків, які утворюються за допомогою наперед відомої жанрової моделі (лист, щоденник, вірш). Дешифровано знакові місця і візуальні домінуючі, що наповнюються екзистенційними смислами при відтворенні ландшафту пам'яті.

Ключові слова: монодрама; ландшафт пам'яті; поетика; сповідь; ретроспекція.

Драма вважається особливим видом мистецтва, який одночасно належить як літературі, так і театру. Лише в колективній творчості письменника й режисера, а також художника, композитора та акторів вона може стати помітним явищем літературно-мистецького життя [6, с. 303]. Звертаючись до драми як джерела цікавих експериментів, відомі світові мислителі репрезентують оригінальні твори, які можуть мати перспективу постановки у театрі чи кіно. Так, Т. Вірченко у монографії «Художній конфлікт в українській драматургії 1990–2010-х років: дискурс, еволюція, типологія» спростовує думку науковців про те, що сучасна драма не ставиться на сцені, і називає драматургів, п'єси яких посідають чільне місце у театральних репертуарах, серед них О. Вітер, О. Гаврош, К. Демчук, О. Денисенко, І. Коваль, М. Ладо, Н. Неждана, Ю. Рибчинський, З. Сагалов та ін. [5, с. 8].

Мета роботи полягає в осмисленні обумовленості пам'яттєвого дискурсу в монодрамах Неди Нежданої «Мільйон парашутиків» та Ярослава Стельмаха «Синій автомобіль». Отже, наше літературознавче завдання полягає у визначенні основних рис монодрами; розкритті образів пам'яті, що створюють підстави для реконструкції минулого у творях

«Мільйон парашутиків» та «Синій автомобіль»; розкодуванні символічних образів у п'єсах; дослідженні мовного аспекту, характерного для специфіки мовленнєвої організації монодраматичних текстів сповідального плану.

«Монодрама – у звичному розумінні – це п'єса з одним персонажем або принаймні з одним актором (який виконує декілька ролей). П'єса вибудовується навколо однієї особи з демонстрацією її внутрішніх мотивацій, суб'єктивних поглядів і сентиментів», – таке визначення дав професор театрознавства Сорбонни П. Паві у «Словнику театру» [12, с. 258]. У літературознавчій практиці є окремі дослідження стосовно визначення та вивчення специфіки монодрами, але глибокого аналізу її природи чи особливостей поки не спостерігається. Деякі науковці, наприклад, Б. Ерлахер-Фаркас, В. Єршов, К. Йорда, Г. Лейтц, П. Паві та інші, в окремих працях намагалися виділити характерні ознаки цього жанру. Зокрема, В. Єршов вважає, що в основі композиції монодрами – багатоподієво-асоціативна структура, керована системою лейтмотивів. На його думку, монодрама – це жанр, у якому за допомогою монолога-сповіді відбувається саморозкриття героя та

здебільшого у монодрамі діє лише один персонаж, а якщо є інші, то вони активної участі в дії не беруть [14, с. 411]. А ось М. Євреїнов основними рисами монодрами вважає активну співпрацю глядача та актора як джерело розуміння твору; у такому жанрі митець утворює лише один «суб'єкт дії», а решта персонажів «сприймаються лише у рефлексії їх суб'єктом дії <...>» [7].

Відома дослідниця О. Бондарева наводить такі жанрово-моделюючі характеристики монодрами:

– монолог самостійно створює контекст, який є певною структурованою цілісністю з чітким взаємозв'язком компонентів;

– монолог сповільнює розвиток сценічної дії, інколи взагалі надзвичайно редукує чи навіть скасовує зовнішню подієву лінію, переводячи дію у суто внутрішній план, поляризуючи при цьому значення «вербалізоване» / «невимовлене», «невимовне»;

– монолог контактує в особі суб'єкта адресата і ситуацію, а відтак тією чи іншою мірою потенційований на діалогізацію (опосередковану, приховану чи безпосередню): «монолог, структура котрого не передбачає відповіді співрозмовника, встановлює прямий зв'язок між речником і пересічним представником того світу, про який він розповідає» [2, с. 44].

Поетика монодрами має свої специфічні риси, і в дослідженні ми розглянемо ландшафт пам'яті монодрам Неди Нежданої та Ярослава Стельмаха.

П'єси Неди Нежданої, безперечно, належать до нової сучасної драматургії, цікавої й оригінальної в пошуку нових форм, побудові сценічного дійства, необмежених можливостей для акторів і режисерів. Драматичні твори письменниці стали об'єктом дослідження Ж. Бортнік, О. Бондаревої, Т. Вірченко, О. Когут, М. Шаповал тощо. Варто зазначити, що Т. Вірченко зараховує Неду Неждану до драматургів, «які своїм художнім стилем найвиразніше представляють сучасну українську драматургію» [5]. Для М. Шаповал її твори стали основою наукових робіт, зокрема «Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі» [15], О. Когут у статті «Мотив самогубства в сюжетах сучасної української драматургії» дає ґрунтовний аналіз та дослідницьку оцінку п'єси «Самогубство самоти» [8], Ж. Бортнік звертає увагу на монодраму «Мільйон парашутиків» [3, с. 17].

Неда Неждана експериментує з жанрами та вплітає в основу подій незвичайних героїв (духи, ангели, тварини). Наприклад, до таких творів належить драматична імпровізація («І все-таки я тебе зраджу»), майже еротична трагедія («Химерна Мессаліна»), вулична містерія («MAIDAN INFERNO, або потойбіч пекла»), драматичний квест («Заблукані втікачі»), прощальний монолог Донбасу («Кицька на спогад про темін»), моноп'єса про відчуття крил («Голос тихої безодні»), фарс-фантазмагорія на дві дії («Угода з ангелом»), трагіфарс на 13 сходинок, одну паузу і одне падіння («Самогубство самоти»), моноп'єса на дві дії зі стерео-ефектом («Мільйон парашутиків»).

Системне вивчення творчості Я. Стельмаха детально відображається в дисертаційній роботі Л. Бондар [1]. А окремий аспект його творчості досліджували

А. Ключкова, Н. Лисенко, Л. Сидоренко тощо. Зокрема, Н. Лисенко монодраму «Синій автомобіль» визначає як особисту сповідь митця, в якій відображається не лише минуле, але також передбачено майбутню трагедію [9, с. 1].

Мова монодрами, демонструючи звертання до уявного співрозмовника, допомагає не тільки пізнати душу головного героя, а й допомогти йому зрозуміти внутрішні потреби, переосмислити болючі теми та «налагодити контакт із собою». До того ж, Ю. Ковалів основною рисою монодрами вважає наявність дії одного актора, який за допомогою монологу розкриває душу персонажа [10].

Оскільки монолог має елементи молитви, сповіді чи покаєння, то сповідь у цьому випадку – це певні вигадані ситуації, звернені до уявного співрозмовника. Ці елементи присутні у п'єсі Неди Нежданої «Мільйон парашутиків». Авторка написала твір у формі подвійної наративної перспективи, тобто з використанням прийому «текст у тексті». Така побудова дозволяє читачу глибше усвідомити внутрішні переживання та думки головної героїні саме через її розповідь. О. Бондарева зауважує, що літературна сповідь може поступово переходити у проповідь, коли герой ділиться своїми внутрішніми переживаннями, аналізує свої гріхи або помилки у минулому. Це стає певним узагальненням того, що людина пізнала істину, хоче поділитися своїм розумінням добра і зла.

Головна героїня п'єси Неди Нежданої «Мільйон парашутиків» – дівчина 20–25 років, яка отримує повідомлення про спадок від своєї далекої родички Елізабет Шварц, але для його отримання їй потрібно прожити останній день, описаний у щоденнику Марією Шварц багато років тому. Головна умова – прожити цей день максимально реалістично. Після довгих вагань дівчина все-таки поринає в часи 1941 року. «Щоденник – це своєрідний сценарій, у якому є простір для імпровізації», тому через уявні міні-спектаклі (подорож до Парижа, віртуальна вечірка, участь у цирковій грі) переплітаються долі Марії та нашої «попелюшки» [11, с. 3]. Через внутрішні переживання дівчина змогла «заспокоїти» власну іронію і комізм та перейти до важливих філософських роздумів: «Бог так замислив, що людина постає з любові, а зовсім не з того, про що ми всі знаємо <...>» [11, с. 26].

Аналізуючи цю монодраму, Ж. Бортнік зробила висновок, що чужа сповідь стимулює головних героїв сповідатися, оскільки у процесі мовлення персонажів поступово проявляються довго стримувані внутрішні механізми, бажання виговоритися [3, с. 18]. Також важливою ознакою сповіді в монодрамі є складність для персонажа дати назву явищу, процесу, стану, в якому він знаходиться, коли світ не вписується в його мовлення, у доступні йому дескриптивні системи. Герої п'єс перебувають у постійному творенні смислів, вони усвідомлюють несправедливість світу, але не скаржаться на людей, із яких цей світ складається [3, с. 18].

Також у творі переплітаються проблеми батьків і дітей, кохання, вірності, довіри тощо. Обох жінок

(головну героїню та Марію Шварц) у дитинстві покинув батько, обидві зазнали невдачі та розчарування в коханні. Неда Неждана створила таку психотерапевтичну ситуацію, коли через призму одного головного героя перероджується інший, а модус пам'яті реалізується через ретроспекції. Цьому допомагає прийом щоденникових записів. За допомогою щоденника можна краще сприйняти і зрозуміти життя та вчинки автора. Власниця щоденника навчила свою головну читачку не тільки полюбити саму себе, але й зрозуміти, що цей світ наповнений непередбачуваними подіями та людьми, які мають різні соціальні цінності. Таким чином, ландшафт пам'яті в монодрамі «Мільйон парашутиків» постає на перетині соціальних та історичних координат.

Крім Неда Нежданої, до теми пам'яті зверталися інші сучасні письменники, серед них Я. Стельмах («Синій автомобіль»), Є. Гришковець («Планета»), «Как я съел собаку»), Клім («Падший ангел»), Я. Вершак («Хованка»). За манерою написання найбільше до творів Неда Нежданої подібні п'єси Я. Стельмаха, оскільки візитівкою драматичних текстів митців стало використання прийому «театру в театрі» та нетипового прийому викладу матеріалу (визначення жанрового підзаголовку), звернення до теми сповіді.

Я. Стельмах також вдається до ретроспекцій в оригінальній монодрамі «Синій автомобіль», якій дав визначення «трагікомедія на одну дію». Сюжет має глибоку філософічну основу: єдиний головний герой «А.» у формі сповіді розмірковує про місце митця у цьому «трагічному» світі. Для нього важливо бути оригінальним, нетиповим представником у сфері мистецтва: «<...> Ні, досить чужих слів, чужих думок, повинно бути у мене щось своє!» [13, с. 4]. Шукаючи нову цікаву тему для свого твору, він поступово занурюється у дитинство та згадує своє минуле. Символом безтурботного часу стає синій автомобіль – маленька дитяча іграшка, яка сприймається як машина часу і перевозить головного героя в роки дитинства та юності. Образ синього автомобіля з'являється на початку («Були ж колись золоті часи! Ні турбот тобі, ні клопоту, повзаєш собі без паспорта і возиш на підлозі синій автомобіль – був у мене такий, з коліщатками» [13, с. 1]) та у фіналі монодрами: «Чи ж передати це відчуття, цей захват, це щастя! Синій автомобіль! Він дзижчить і мчить по колу, смішно наштовхується на ніжки стільців, вганяється носом у диван, і тоді батько чи бабуся нахилиються і поправляють його, він знову їде своєю дорогою» [13, с. 7]. На думку Т. Вірченко, так формується циклічна замкненість дитинства і зрілості, яка завжди повернута спогадами до дитинства, що допомагає переосмислити пройдений шлях [4, с. 15]. Таким чином, ландшафт пам'яті у монодрамі «Синій автомобіль» представлено знаками-символами, пов'язаними з екзистенційними життєвими поворотами.

Згадуючи своє минуле, «А.» замислюється над реальним і вигаданим (або ж фантастичним). Як трагедія смерті батьків, так і осмислення письменником тонких граней між порозумінням і розривом спілкування рідних людей змальовуються у темних барвах. Письменник задається питанням «чи існує

щастя?». У фіналі твору з головним героєм відбулось певне переродження. Проаналізувавши всі деталі свого життя, він робить висновок, що все-таки щастя існує і його можна знайти у звичайних речах, вчинках, поглядах, словах.

Поринання у минуле, спогади персонажів додають сповіді різких та приголомшливих деталей, завдяки яким можна до кінця зрозуміти внутрішній стан героїв, чи навпаки – виправдати або ж засудити їхні вчинки. Монодрама для того і створена, щоб віч-навіч автор-драматург-режисер-актор змогли донести свою думку.

Мотив пам'яті реалізується драматургами через символічні образи. У Неда Нежданої – це мільйон парашутиків з іграшками (п'ятсот тисяч для хлопчиків і стільки ж для дівчаток), які, пролітаючи над містом, символізують нездійснені подарунки батьків для живих, мертвих та ненароджених дітей. А у Я. Стельмаха – це маленька дитяча іграшка (синій автомобіль), що вказує на реалізацію мрій про щасливе дитинство. Синій автомобіль в уяві читачів може викликати найрізноманітніші асоціації хоча б у тому, що досі цей засіб пересування є символом статусним. Синій – колір ясності, стійкості, зосередженості, поступового вдосконалення. Також за допомогою засобів експресивного синтаксису письменники мотивують читача до посиленої уваги, активізації мислення та напруги почуттів [4, с. 15].

Особливо експресивністю у творах відзначаються риторичні питання чи звертання, до яких вдаються головні герої під час власних роздумів: «Мені дуже треба висловити це. Кому? Та хоч би небу, місту, собі...» [11, с. 26] («Мільйон парашутиків»); «Я не спав тієї ночі і думав: чи був я хоч коли щасливим? І що ж воно таке – щастя? Невже робота? Чи друзі? Чи те, що зветься успіхом?...», «І все буде добре в нашому житті. Але... все ж таки... треба працювати» [13, с. 7] («Синій автомобіль»). Експресивні синтаксичні конструкції відіграють важливу роль для глибшого розкриття внутрішніх переживань персонажів. Зокрема, питальні речення допомагають досягти ефекту безпосереднього спілкування з глядачем / читачем, а неповні речення унаочнюють емоційну оцінку фактів дійсності дійовими особами.

Отже, проаналізувавши специфіку монодрам Неда Нежданої та Ярослава Стельмаха, можна сказати, що сповідь – це важлива складова монодраматичного тексту, за допомогою якого автор найкраще передає внутрішній стан персонажів, їхнє самовираження та самоаналіз. А вдаючись до такого жанру драматургії, як монодрама, письменники стають певною мірою психотерапевтами людської душі, яка здатна протистояти руйнівним силам світу. Ландшафт пам'яті у монодрамі «Мільйон парашутиків» постає на перетині соціальних та історичних координат (щоденникові записи і родинні стосунки єврейської дівчини Марії у часи війни та відображення роздумів, емоційної реакції героїні-оповідачки), а у монодрамі «Синій автомобіль» представлений знаками-символами, пов'язаними з екзистенційними життєвими поворотами (письмовий стіл, абрикосове дерево, дитячий іграшковий автомобіль).

Список використаних джерел

1. Бондар Л. Творчість Ярослава Стельмаха в контексті «нової хвилі» української драматургії 80-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 2007. 32 с.
2. Бондарева О. Сучасна українська монодрама: становлення нового жанрового канону. *Вісник Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника*. Івано-Франківськ, 2006–2007. Вип. XIII–XIV. С. 42–47.
3. Бортнік Ж. Поетика сповіді в сучасній монодрамі. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Т. 222. В. 210. Філологія. Літературознавство. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2013. С. 16–19.
4. Вірченко Т. Сучасна українська драматургія. Галерея портретів. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2018. 180 с.
5. Вірченко Т. Художній конфлікт в українській драматургії 1990–2010-х років: дискурс, еволюція, типологія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2012. 336 с.
6. Галич О., Назарець В., Васильєв С. Теорія літератури. Київ : Либідь, 2006. 488 с.
7. Евреиновъ Н. Введение въ монодраму. Санкт-Петербург, 1909. URL: <http://www.bookposter.ru/info/imwerden/art-theater-cinema-music44.html> (дата звернення: 03.02.2019).
8. Когут О. Мотив самогубства в сюжетах сучасної української драматургії. URL: http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_936/content/kogut.pdf (дата звернення: 03.02.2019).
9. Лисенко Н. Особливості композиції монодрами Ярослава Стельмаха «Синій автомобіль». URL: <http://intkonf.org/lisenko-n-m-osoblivosti-kompozitsiyi-monodrami-yaroslava-stelmaha-siniy-avtomobil/>.
10. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
11. Мірошниченко Н. Мільйон парашутиків. URL: <http://kurbas.org.ua/dramlab/neda/parashutes.pdf> (дата звернення: 01.02.2019).
12. Паві П. Словник театру / пер. з фр. Маркіян Якуб'як. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 640 с.
13. Стельмах Я. Синій автомобіль. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3719> (дата звернення: 01.02.2019).
14. Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1995. Т. 3. 496 с.
15. Шаповал М. О. Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.06. Київ, 2010. 36 с.

Н. А. Ястреб,

*Херсонский государственный университет,
г. Херсон, Украина*

**ЛАНДШАФТ ПАМ'ЯТИ В МОНОДРАМАХ НЕДЫ НЕЖДАНОЙ «МИЛЛИОН ПАРАШЮТИКОВ»
И ЯРОСЛАВА СТЕЛЬМАХА «СИНИЙ АВТОМОБИЛЬ»**

В статье представлены литературное определение монодрамы и выделены ее основные жанрово-моделирующие характеристики. Рассмотрены особенности поэтики исповеди в монодрамах Неды Нежданой и Я. Стельмаха. Осуществлен анализ произведений с помощью характеристики символических образов, приема ретроспекции и средств экспрессивного синтаксиса, с помощью которых писатели мотивируют читателя к усиленному вниманию, активизации мышления и напряжению чувств. Обоснована авторская манера написания драматических текстов, а именно: использование приема «театра в театре» и нетипичного приема изложения материала (определение жанрового подзаголовка). Проанализирована специфика осмысления и передачи драматургами внутреннего состояния персонажей, их самовыражения и самоанализа. Прослежена художественная проекция «Эго» художника, которая сконцентрирована на чтении эмоционального состояния писателя «между строк», что проявляется через различные формы выражения авторского и читательского сознания. Раскрыты образы памяти, которые создают основания для реконструкции прошлого с помощью интертекстуального включения и логической последовательности знаков, которые образуются с помощью заранее известной жанровой модели (письмо, дневник, стих). Дешифрованы знаковые места и визуальные доминанты, которые наполняются экзистенциальными смыслами при воспроизведении ландшафта памяти.

Ключевые слова: монодрама; ландшафт памяти; поэтика; исповедь; ретроспекция.

N. Yastreb,

*Kherson State University,
Kherson, Ukraine*

**THE LANDSCAPE OF MEMORY IN THE MONODRAMAS BY NEDA NEZHDANA
MILLION PARACHUTES AND YAROSLAV STELMAKH THE BLUE CAR**

The article presents the literary definition of the monodrama and outlines its main genre-modeling characteristics. The research focuses on the peculiarities of the confession poetics in the monodramas created by N. Nezhdana and Y. Stelmakh. The analysis of these works includes the characteristics of the main symbolic images. The writers' style of writing dramatic texts is characterized as substantiated due to their use of the «theater in theater» technique and their non-typical interpretation of the material (the definition of the genre subtitle). To concentrate the readers' attention, to stimulate their thinking and to stress certain feelings and emotions, the authors of these works use retrospection and different means of expressive syntax. The article offers a new comprehension of multiple issues touched in the works and analyzes how the internal state of the characters, their attempts of self-expression and self-analysis are presented by the authors. The research goes on with the study of the ways the artists project their «Ego» on the texts and focuses on reading the writers' emotional state «between the lines». That manifests itself through various forms of expression of the authors' and readers' consciousness. The memory images used in the texts become the basis for the reconstruction of the past. The past is represented with the help of a second-text inclusion and a logical sequence of characters (typical for well-known genre models such as a letter, a diary, a verse). Besides that, the places described in the texts and visual dominants are full of additional existential meaning and serve to (re)create the memory landscape.

Key words: monodrama; memory landscape; poetics; confession; retrospection.